

1. Україна–Польща: важкі питання. Т. 10 : Українсько-польські відносини під час Другої світової війни : матеріали XI Міжнар. семінару істориків, Варшава, 26–28 квіт. 2005 р. / наук. рада А. Айненкель та ін. – Варшава : Тирса, 2006. – 370 с.
2. Сергійчук В. Поляки на Волині у роки Другої світової війни. Документи з українських архівів і польські публікації / В. Сергійчук. – К. : Укр. вид. спілка, 2003. – 560 с.
3. Сергійчук В. Трагедія українців Польщі / В. Сергійчук. – Тернопіль, 1997. – 222 с.
4. Люшин І. Українсько-польський міжнаціональний конфлікт часів Другої світової війни в суспільній свідомості і колективній пам'яті: стереотипи та історичні факти [Електронний ресурс] / І. Люшин // Форум націй. – 2009. – Жовт. – С. 136–138. – Режим доступу : forumn.kiev.ua/2009-10-89/89-09.html
5. Історія України: Джерельний літопис / за ред. В. І Червінського, М. І. Обушного. – К. : ДП «Дирекція ФВД», 2008. – 800 с.
6. Калакура О. Поляки в етнополітичних процесах на землях України у ХХ столітті / О. Калакура. – К. : Знання України, 2007. – 508 с.
7. Гунчак Т. Поляки і українці під час Другої світової війни / Т. Гунчак // Українсько-польський конфлікт на Волині в роки Другої світової війни : зб. матеріалів Міжнар. наук. конф., Луцьк, 20–23 трав. 2003 р. / упоряд. В. К. Баран, М. М. Кучерепа, М. В. Моклиця, В. І. Гребенюк. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2003. – С. 144–152.
8. Сивіцький М. Історія польсько-українських конфліктів / М. Сивіцький ; пер. з пол. Є. Петренка. – К. : Вид-во ім. Олени Теліги, 2005. – Т. 2. – 360 с.
9. Трофимович В. В. Деякі аспекти українсько-польських відносин у роки Другої світової війни / В. В. Трофимович // Наук. зап. Нац. ун-ту «Острозька академія». Серія : Право. – Острого, 2002. – С. 116–126.
10. Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія: Фаховий висновок робочої групи істориків при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА / НАН України ; Ін-т історії України. – К. : Наук. думка, 2005. – 53 с.

Андрій Климчук

Трагедія Янової долини

До найтрагічніших сторінок у багатолітній історії українсько-польських взаємин на Західній Україні належить так звана «волинська різня». В окремих населених пунктах під час Другої світової війни сталися страшні і кровопроливні сутички. До одних з таких належить сутичка у містечку Янова Долина. У статті висвітлено причини і перебіг трагічних подій, що відбувалися у цьому польському місті.

Ключові слова: УПА, Янова Долина, поляки, українсько-польський конфлікт.

Климчук Андрей. □ **Трагедия Яновой долины.** До наиболее трагических страниц в многолетней истории украинско-польских отношений в Западной Украине относится так называемая «волинская резня». В отдельных населенных пунктах во время Второй мировой войны произошли страшные и кровопролитные столкновения. К одним из таких относится столкновение в городке Янова Долина. В статье освещены причины и ход трагических событий, имевших место в этом польском городе.

Ключевые слова: УПА, Янова Долина, поляки, украинско-польский конфликт.

Klimchuk Andrew. Tragedy Janov Valley. In the most tragic pages in the long-term history of Ukrainian-Polish relations in western Ukraine belongs to the so-called «Volyn massacre.» In some towns during World War II there were terrible and bloody battle. In one of these is fighting in the town Yanovoy Valley. The article highlights the causes and course of tragic events that took place in the Polish sediment.

Key words: UPA Yanov Valley, Polish, Ukrainian-Polish conflict.

Найстрашніше, коли у війні ворогами стають сусіди чи навіть родичі. Під час Другої Світової війни національною трагедією двох народів – поляків та українців стала так звана «Волинська різня». Навколо цих подій і досі точаться дискусії, одні доводять, що українці були жорстокими вбивцями польського населення, інші ж звинувачують поляків як таких, що розв'язали міжнаціональний конфлікт. Та попри всі розмови це не біль окремо поляків чи окремо українців, це спільна трагічна сторінка українсько-польської історії.

Після Першої світової війни Волинь опинилася у складі Речі Посполитої. Польським політикам, дипломатам і промовцям шляхом підписання документу вдалося переконати Антанту, що західно-українські, білоруські, литовські землі мають утворювати майбутню Польщу, а народам, які там живуть, майбутня держава гарантуватиме гідне життя як для нацменшин, а згодом можна буде надати народам автономію. Настали 20–30-ті роки. Розуміючи, що розвиток національних меншин зрештою призведе до зростання національної свідомості і сепаратистських настроїв, Польща навіть і не думала виконувати підписаний документ. Причому на Волині ситуація була однозначною. Так, у краї мешкало 70–75 % українців. І Польща береться за полонізацію Волині. Українські культурні організації закривають як антидержавні. Школи закривають. Відкривають польські. До адміністративних посад допускають переважно поляків. Православ'я зазнало тотальних утисків. Польща намагалася зробити з українців поляків. Деякі заходи лоялізації польської політики щодо Волині робив воєвода Юзевський, але ця програма була швидко згорнута і натомість кинуто радикальніші сили. Наступ польської держави був масовим, жорстоким, безсовісним і антихристиянським. Переслідували православних священиків, їх цькували у газетах, накладали штрафи й арештовували за проведення служб українською мовою. Збиралися так звані «руйнаційні групи», які приїздили в українське село і починали масове побиття українців (дітей, старих і вагітних жінок), спалення їх осель, псування продуктивних запасів. Було розтрощено неймовірну кількість читалень «Просвіти». Масовий наступ на церкви відбувся на Холмщині, Підляшші та Волині. У місті Хелмі у соборі, закладеному Данилом Галицьким, католики порозбивали у крипті гроби єпископів, священників, кості повикидали на вулицю, старі пам'ятники знищили і зробили там костел. Загалом було втрачено близько 636 (!!!) православних церков. Відбувалися і не менш страшні «духовні акції». Православних примусово перехрещували на католиків. Приїздила поліція і зганяла всіх українців у «костел», де їх перехрещували, згодом всіх били. Українці відповідали замахом на самого президента, бомбовими заходами на держустанови, нападами на пошту, саботажем на залізниці і телеграфі. На це польська влада відповідала новими акціями руйнацій. Відбувалися демонстрації українців-емігрантів, відправляли скарги до Ліги Націй, яка засудила Польщу за такі дії, але це результату великого не дало [1, 22–23]. По суті ситуація нагадувала розпечене залізо, як слушно зазначив Микола Сивіцький: «Українці мали 2 шляхи: загибель або революція». Ця революція проти польської влади вибухнула б, але тут розпочалася Друга Світова війна.

Складною міжнаціональною напругою скористалися спочатку німці, а потім радянська влада. Після того, як німецька окупаційна влада заборонила українську владу й арештувала керівників націоналістичного руху, УПА розпочинає антинімецьку партизанську боротьбу. Тоді ж ОУН оголосила всіх, хто буде співпрацювати з німецьким окупаційним режимом і радянськими органами, ворогами українського народу. Українці, які до того були на службі в німецькій поліції, її полишили. Місце української поліції в німецькій займає допоміжна поліція, до рядів якої активно вступають місцеві поляки. Ці спеціальні польські відділи поліції брали активну участь у репресійних акціях проти українців. Один з керівників польського партизанського прорадянського загону Роберт Сатановський зазначав, що польській поліції німці надали повну свободу дій щодо українців. Такої ж думки дотримувався і командир радянських військ на Рівненщині В. Бегма. Та й сам Ерїх Кох підкреслював: «Нам треба домогтися, щоб поляк при зустрічі з українцем хотів його убити, і щоб українець, побачивши поляка, теж хотів його убити».

Ще на початку каральних акцій поляків проти українців Крайовий Провід ОУН на південно-західних землях намагався владнати всемирним шляхом. Так, з'явилася відозва до мирного польського населення, щоб ті повпливали на тих, котрі пішли в німецьку адміністрацію і поліцію. І лише далі йде попередження, що у випадку кривд буде вжито рішучі заходи: «...Кожне наше спалене село, кожна наша жертва, що будуть з вашої вини, відіб'ються на вас...». Аналогічно цю ситуацію розуміло керівництво Польщі на еміграції. У своїй відозві до поляків воно оголошує тих, хто співпрацює з німцями, ворогами Польщі і польського народу та закликають не чинити кривд українцям. Однак, до цих слів польська поліція не прислухалася, подальші акції проти українців породили кривавий українсько-польський конфлікт на всіх територіях спільного проживання українців і поляків – Волині, Східній Галичині, Холмщині, Підляшші, Надсянні та Лемківщині.

Перші серйозні сутички між двома народами починаються з лютого 1943 р. з Сарненської і Костопільської округ, у березні–квітні перекидаються на Дубнівську, Рівненську, Здолбунівську,

Кременецьку та Луцьку округи, а також на Полісся, а в липні–серпні охоплюють терен Ковельської, Володимирської, Горохівської і Любомилської округ. До найтрагічніших сторінок у цій війні належать сутички у Гуті Степанській, Яновій Долині, Гуті Пеняцькій та інших.

Янова Долина в 30-х роках була містечком з усіма вигодами: тут були світло, каналізація, водогін. Містечко будували за спеціальним планом промислового населеного пункту, аналогічно, як Гдиню. Для окремих вулиць посеред лісового масиву було вирубано алеї шириною 100 м. По боках цих алеї на площі в 600 м² будували 4-квартирні вілли. Північну частину будинків будували з базальту, всі інші стіни були дерев'яними, причому їх покривали безварним лаком, що забезпечувало природню текстуру матеріалу. Навколо будинків були невеликі палісадники, обгороджені низькими штахетами. Окремі алеї мали буквені позначення: А, В, С, D, G – Головна, К – Колейова (Залізнична), Z – Замкнута (з боку Горині). Окремою була алея S, яка мала ширину 100 м і призначена для прогулянок. У центрі осаді на головній алеї було побудовано велику споруду, так званий «блок» у формі літери U, в якому знаходилися: кінозала, готель, гуртожиток, їдальня та кіоски; біля «блоку» був спортивний майданчик. У Яновій Долині виходив власний часопис, були локальні гроші, з часом тут з'явилися: дитячий садок, школа, постерунок поліції, планували побудувати костел...

У 1939 р. в осаді Янова Долина проживало близько 4000 мешканців, близько 2500 з них було задіяно на копальнях. З усіх мешканців абсолютну більшість – 80 % становили поляки, поруч з ними проживали росіяни, українці та чехи [2; 3, 166–173].

Перша трагедія в Янову Долину прийшла з радянською окупацією. багатьох поляків заарештувало НКВД, а згодом відправило до Сибіру. Прихід німецьких військ нічого не змінив. Тих, хто лишився німці, підозрювали в комунізмі і симпатіях радянській владі.

Бійці Української Повстанської Армії мали нагальну потребу у вибухових матеріалах, тому на нараді військової округи «Заграва» було прийнято рішення про здобуття амоніту саме в укріпленому польсько-німецькому районі Янова Долина.

За версією Романа Петренка (псевдо «Юрко», «Омелько»), командир ВО «Заграва» Іван Литвинчук («Дубовий») дав наказ своїм підлеглим добути у Яновій Долині амоніт шляхом обміну (для щоденних робіт частину вибухових матеріалів та все необхідне для вибухових робіт зберігали у складі на околиці кар'єру № 2, який охороняли чергові з сотні литовців, задіяної на варті залізниці, головних будинків та основних складів з амонітом в лісі (2 км в напрямку с. Головин).

Українським повстанцям вдалося домовитись із двома охоронцями з кар'єру № 2 про те, що необхідну вибухівку вимінюють на тютюн та горілку. Згодом литовці мали перейти в один з підрозділів УПА, який знаходився під с. Трубиці. Але за декілька днів одного з тих вартових, підстаршину, знайшли з простреленою головою. Другий злякався діяти самостійно. Перемовини про обмін амоніту з комендантом відділу литовців ні до чого не привели.

Після цієї невдалої спроби здобути вибухівку «мирним» шляхом «Дубовий» вирішив організувати збройну акцію на Янову Долину, щоб таки здобути потрібний повстанцям амоніт.

Сам «Дубовий» і очолив наступ на селище разом із заступником – командиром «Бористеном» і двома бойовими сотнями «Гострого» та «Наливайка». Згідно з планом, одна сотня мала розпочати бій і ліквідувати оборонний пункт німців та поляків у «Блоці», друга відповідала за знищення важливих об'єктів у кар'єрах: адмінбудинків, комбінату для дрібнення і сортування каміння та ін.

За транспорт, завантаження та доставку вибухівки до місць зберігання відповідали командири підрозділів «Омелько» та «Панас».

Зламавши двері, українські повстанці винесли спакований у дерев'яні скриньки амоніт, бікфордові шнури та детонатори. Вже на світанку прибули чотири хури, на яких і вивезли вибухівку у напрямку Корчина. У корчинському лісі і було тимчасово переховано вибухові матеріали.

Тим часом вже палали головні адміністративні будинки та каменедробильна фабрика. Найзапекліший бій тривав біля «Блоку», який ніяк не вдавалося підпалити. Зрозумівши безперспективність опору, фашисти разом з литовцями відступили, фактично, зрадивши поляків та кинувши їх сам на сам з бійцями УПА.

Десять близько полудня над Яновою Долиною з'явився німецький літак, який почав обстрілювати цілий район селища. Яка від нього була користь – оточеним було не зовсім зрозуміло.

Поляки, оточені в «Блоці», не здавалися до тієї пори, поки повстанцям не вдалося направити на нього напівпорожню палаючу цистерну з паливно-мастильним матеріалом, яка стояла неподалік, на підвищеній місцевості.

Бій, який тривав протягом двох діб, закінчився на користь УПА. Здобуті вибухові матеріали було переправлено паромом у с. Звіждже (Звіздівку), на другу сторону річки Горинь, де вже починалась «упівська республіка» і куди німці не потикалися. Перед початком акції повстанці підірвали два залізничні мости у напрямку м. Костопіль, щоб унеможливити допомогу звідти німецького гарнізону та польської поліції, крім того, було перерізано телефонні дроти. Після докладної розвідки вночі 21 квітня 1943 р., почався масований наступ УПА одночасно з трьох сторін. Наступ очолив командир військової округи «Заграва» Дубовий разом зі своїм заступником Бористеном. Сотня Гострого розпочала бій, щоб ліквідувати оборонний пункт німців і поляків у будинку-бункері (так званому Блоці), сотня Наливайка відповідала за знищення важливих об'єктів у кар'єрах: комбінату для дріблення і сортування каміння, електростанції, головних адміністративних будинків [4, 39; 5, 9].

Запасами здобутих вибухових матеріалів Українська Повстанська армія виконала багато саботажно-підірвних акцій на Поліссі, здобуваючи необхідну зброю, медикаменти та інше вкрай потрібне відділам УПА, які стрімко збільшувались.

За іншою версією, Українська Повстанська Армія провела продуману політичну, відплатну акцію проти поляків, які тісно взаємодіяли з німцями, що негативно відображалось на житті українського населення з прилеглих сіл.

З нагоди 60-річчя цих подій на місці, де колись було містечко Янова Долина (тепер с. Базальтове), 20 квітня 2003 р. відбулося відкриття меморіальної пам'ятної дошки на честь цих подій [6, 6].

Список використаної літератури

1. Климчук А. Правда про «Волинську різню» / Андрій Климчук // Мистецькі грані. – 2011. – № 18 (берез.). – С. 22–23.
2. Osada JANOWA DOLINA [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://wolyn.ovh.org/opisy/janowa_dolina-03.html
3. Михайлишин О. Взірцеве селище Янова Долина як новий тип робітничого поселення на Волині у 30-х роках ХХ ст. / О. Михайлишин // Архітектура і сільськогосподарське будівництво. – 2009. – № 10. – С. 166–173.
4. Мірчук П. Українська Повстанська Армія. 1942–1952 / П. Мірчук. – Мюнхен, 1953. – 320 с.
5. Намозов О. Янова Долина – погляд у майбутнє / О. Намозов // Віче Костопільщини : Костопіль. район. громад.-політ. газ. – Костопіль, 2008. – № 16. – С. 9
6. Франчук В. «Заграва» над Яновою Долиною / В. Франчук // Волинь : обл. нар. часоп. – № 17. – С. 6.

Ірина Петрова

Мікроісторичний аспект українсько-польських взаємин в роки Другої світової війни на прикладі сіл Борщівка, Жаврів і Глибочок Гошанського району Рівненської області

У статті розглянуто особливості українсько-польських відносин у період Другої світової війни на прикладі конкретної сільської громади (сіл Жаврів, Глибочок, Борщівка Гошанського району Рівненської області) та аналізується структура співжиття поляків та українців на мікроісторичному рівні. Увага акцентується на тому, що співжиття двох народів корелювалося місцевими умовами та не завжди вписувалося в рамки польської політики на Волині, а також польсько-українського протистояння в роки Другої світової війни.

Ключові слова: польсько-українські взаємини, мікроісторичний аспект, сільська громада, Друга світова війна.

Петрова Ірина. Микроисторичний аспект украинско-польских отношений в годы Второй мировой войны на примере сел Борщевка, Жавров и Глибочок Гошанского района Ровенской области. В статье рассматриваются особенности украинской-польских отношений в период Второй мировой войны на примере конкретной сельской общины (сел Жавров, Глибочок и Борщевка Гошанского района Ровенской области) и